

Mustafa DURMUŞÇELEBİ¹, Beyza Nur KUŞUÇURAN²

ÖĞRETİM SÜRECİNDEKİ İLETİŞİMDE CİNSİYET DEĞİŞKENİNİN ETKİSİ

Özet

İletişim, bireyler arasında bilgi alışverişini sağlayan, doğru anlamayı ve anlaşılmayı kolaylaştıran, bireylerin olgunlaşmasına ve gelişmesine yardımcı olan en büyük değişkenler arasında sayılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, öğretme - öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrencilerin hedeflerine ulaşmalarında en çok katkıyı sağlayan iletişimde cinsiyetin rolünü ve gruplar arasında farklılıklar olup olmadığını belirlemektir. Tarama modelinde yapılan bu çalışmada, öncelikle alanyazın taranmış ve sonra değişik okul türlerinde sınıfta derslere girilerek gözlem yapılmıştır. Araştırma evrenini Kayseri'deki tüm ortaokul, lise ve üniversitelerdeki öğretim elemanı ve öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise amaçlı olarak seçilen iki ortaokul, sekiz lise ve bir üniversite alınmıştır. Araştırmaya veri toplamak amacıyla okullar seçilirken öğrenciler arasında homojenliği sağlamak amacıyla özel ve devlet okullarının aynı bölgeden seçilmesine özen gösterilmiştir. Okulların aynı bölgede olması tek başına homojenliği sağlamasa da, özellikle ekonomik düzey ve kültür açısından birbirine yakın gruplar olacağı var sayılmıştır. Veriler Mart-Mayıs 2015 tarihleri arasında toplanmıştır. Seçilen rasgele sınıflarda sözel derslerden İngilizce, Türkçe ve Tarih, sayısal derslerden ise Matematik, Fen ve Teknoloji derslerinde gözlem yapılmıştır. Üniversitede ise iki sınıfta Drama dersi gözlenmiştir. Her sınıfta sadece bir kere gözlem yapılmıştır. Çalışmada Fennema ve arkadaşları tarafından geliştirilen “*Öğretmenlerin Kızlar, Erkekler ve Matematik Hakkında Görüşleri ve İnançları*” adlı çalışmalarında kullandıkları öğretmen-öğrenci arasındaki sınıf içi etkileşimi gösteren ölçeği çalışmaya uyarlanıp kullanılmıştır. Yapılan çalışmada sınıf içi öğretmen-öğrenci etkileşiminde öğretmen ve öğrenci cinsiyetlerinin etkileri; öğretmen-öğrenci iletişimi ve fiziksel etkileşimi, söz kesme, öğretmen uyarısı, öğretmenin öğrenciye hitap şekilleri ve öğrencilerin derse katılımı alt boyutlarında incelenmiştir. Araştırma sonucunda tüm okullarda sözsüz iletişimin yapıldığı, sözlü iletişimin ise ortaokulda daha sık yapılırken, okul düzeyi arttıkça ters orantılı olarak azaldığı ortaya çıkmıştır. Ancak cinsiyet değişkeninin her iki iletişim türünde de belirleyici bir özelliği bulunmadığı tespit edilmiştir. Öğretmen öğrenci arasında fiziksel etkileşime ortaokullarda kısmen rastlanmış ancak diğer okul türlerinde görülmemiştir. Yapılan etkileşim de hemcinsler arasında gözlenmiştir. Söz

1. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretimi Bölümü,
mdcelebi@gmail.com

2. Öğrenci. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği.

Öğretim Sürecindeki İletişimde Cinsiyet Değişkeninin Etkisi

kesme davranışı ile öğretmen-öğrenci arasındaki fiziksel etkileşim paralellik göstermiştir; ortaokul düzeyinde daha çok görülen söz kesme davranışı daha çok hemcinsler arasında ama özellikle fiziksel etkileşimin olduğu sınıflarda göze çarpmıştır. Bir sonraki davranış olan “*öğretmen uyarısı*” da doğal olarak “*söz kesme*” davranışına göre olmuştur. Cinsiyet değişkeninin önemli bir farklılık oluşturmadığı öğretmen uyarısı daha çok söz kesilen sınıflarda ortaya çıkmıştır. Ancak okul düzeyi arttıkça bu davranışın görülme sıklığı da ters orantılı olarak azalmıştır. Ortaokul ve liselerde cinsiyet ve okul türü farkı olmaksızın öğretmenler üniversitelere göre daha sıcak hitap şekilleri ile öğrencilerine seslenmişlerdir. Öğrenmenin daha ciddi yapıldığı düşünülen okullarda (bazı Anadolu liseleri, Fen liseleri ve üniversiteler) hitap şekillerinde de resmiyet gözlenmiştir. Derse katılım konusunda cinsiyet belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Kız öğrenciler tüm sınıflarda erkek öğrencilere nazaran daha çok derse katılmaktadırlar. Küçük istisnalar olsa da öğretmenlerin cinsiyetleri derse katılım konusunda belirleyici görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: öğretmen öğrenci iletişimi, iletişim ve cinsiyet, öğrenme ve iletişim

THE EFFECT OF GENDER ON COMMUNICATION IN TEACHING PROCESS

Abstract

Communication, allowing the exchange of information between individuals, making it easy to understand and be understood correctly, is considered one of the biggest variables that help the individual to mature and develop. The purpose of this study determines whether there are differences between the groups in the teaching- learning process. In this study the screening model first scanned the literature and then observation is made by entering the classes in different types of schools. Research universe constitutes lecturers and students all secondary schools, high schools and universities in Kayseri. Two secondary schools, eight high schools and universities were selected for the purpose of sampling. While selecting the schools to collect data on research, it is given priority to picking private and public schools within the same area. Even though existing of school in the same area doesn't provide homogenous, it is assumed that they would be similar groups in terms of especially economic balance and culture. The data were collected between March-May 2015. The observation was made on English, Turkish and History from verbal lessons, Math and Science & Technology from digital lessons at classes chosen randomly. Also in university, drama lesson was observed in two classes. The observation was made only once in each class. In this study, a scale was used showing the interaction between class developed by the Fennema and his friends. This scale is used in the study called “teachers’ Opinions and beliefs about girls, men and mathematics.” In the study the effects of teacher and student gender in the classroom teacher-student interaction; teacher-student communication and physical interaction, interrupting behavior, teacher alert, the way the teachers call to students and participation in class were examined in subscales. As a result of this research, we see that the nonverbal communication is made in all schools and verbal communication is more frequent in middle school. Verbal communication decreased inversely by the school level increases. However, gender is not a determining feature in both types of communication. Teacher- student physical interaction was seen partly in the secondary schools but it is not seen in other types of schools. The interaction was observed in among the fellows. Teacher- student physical interaction and interrupting behavior has been paralleled; interrupting behavior is more in secondary school and generally it stood out among the fellows especially in classrooms where the physical interaction.

Next the behavior "teacher alert" as a natural was based on "interrupting behavior". It has no gender differences in teacher alert. Teacher alert has appeared in classrooms where there is more interrupting behavior but the school level increases the incidence of this behavior has decreased in inverse proportion. Secondary school and high school teachers (without gender and type of school difference) have used warmer expressions while addressing the students (The Way the Teachers Call to Students) according to universities. Teachers use more formal words while addressing the students in the schools that do more serious education (some Anatolian high schools, science high schools and universities). Participation in Class, gender manifests itself in a very specific way. Female students are more active compared to men in class. Although there are minor exceptions, genders of teachers are not considered determinative for the participation in the course.

Keywords: teacher-student communication, communication and gender, learning and communication

GİRİŞ

Sınıf içi etkileşim öğretmenin ve öğrencinin birlikte aktif olarak iletişime geçmesiyle gerçekleşir. Bu etkileşimin dersin daha kaliteli ve yararlı geçmesi için önemli olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalar etkileşime dayalı öğretimin akademik başarıyı artırabilecek etkili bir strateji olduğunu göstermektedir (Good ve Brophy, 2000; akt. Kimmel ve Aronson, 2004: 152). Bu bağlamda yapılan araştırmalar, tüm öğrencilerin etkileşime dayalı öğretim stratejilerinden eşit şekilde faydalanıyor mu ve bu öğretmenle etkileşimi eşit ve yeterli oranda gerçekleştirebiliyor mu gibi soruları da akla getirmiştir. (Kimmel ve Aronson, 2004: 152). İlgili çalışmalar incelendiğinde aynı hocadan ders alan, aynı ders materyalini takip eden, aynı sınıf ortamını paylaşan öğrencilerin eşit olmayan oranlarda etkileşimde buldukları; erkek ve engelli olmayan öğrencilerin kız ve engelli öğrencilere göre öğretmenle daha çok etkileşime geçtikleri (Jones ve Gerig, 1994: 169-182; Sadker ve Sadker, 1995: 42-76); derse daha aktif katılan öğrencilerin öğretmenle etkileşim fırsatına daha çok ulaştığı ve öğrencilerle eşit şekilde gerçekleştirilmeyen etkileşimden öğretmenlerin haberdar olmadıkları görülmüştür (Montague ve Rinaldi, 2001: 75-83; Jackson, 1968: 62).

Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan tablonun değişmediği, hala okullarda kız öğrencilere karşı eşit davranılmadığı söylenmiştir. Okuldaki bu cinsiyet eşitsizliğinin kız öğrencilerin sosyal ve duygusal üretkenliğine yaşam boyu etki edebileceği ifade edilmiştir (Brennan, 1995 akt. Jones, Evans, Byrd, Campbell, 2000: 1). Bununla birlikte bu eğitimsel deneyimlerin iş ve finansal sektörlerde ve diğer çalışma hayatındaki sektörlerde temel oluşturduğu, bu nedenle eğitim hayatındaki bu ayrımcılığın kadınlar için yıkıcı olduğu söylenmiştir (Yewchuk, 1992: 7; Sadker ve Sadker, 1995: 8-10; Jones, Evans, Byrd ve Campbell, 2000: 1). Fortune dergisinde yayınlanan en iyi 500 yöneticilerin % 90'ını erkek yöneticiler oluşturmaktadır ve bu durum gazetecilik ve politika içinde benzer şekildedir (Sadker, Sadker ve Zittleman, 2009: 1). Bu bağlamda sınıfta cinsiyet eşitsizliğinin eğer varsa ortaya konması ve çözümlenmesi üzerine yapılan çalışmalar büyük önem kazanmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, öğretme öğrenme sürecinde sınıf içindeki iletişimde cinsiyetin etkisini ve öğretmenlerin öğrencilerle olan iletişimde öğrencinin ve öğretmenin cinsiyetine göre farklılıklar olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda cevaplanmak istenen alt problemler şunlardır:

1. Kız ve erkek öğrencilerin derse katılımı,
  - a) derslerin türüne göre değişmekte midir?
  - b) okul türlerine göre değişmekte midir?
  - c) öğretmenlerin cinsiyetine göre değişmekte midir?
2. Öğretmenlerin öğrencilere hitap şekli öğretmenin ve öğrencinin cinsiyetine göre değişmekte midir?
3. Sınıf içindeki öğretmen öğrenci iletişimi öğretmenin cinsiyetine göre değişmekte midir?
4. Ders süresince öğretmenle daha çok iletişime geçen (öğretmenle daha çok diyalog kuran, öğretmene daha çok soru soran ve ders anlatımına daha çok eşlik eden) öğrencilerle derse daha çok katılan (öğretmenin sorularına daha çok cevap veren) öğrenciler arasında ilişki var mıdır?
5. Sınıf içindeki öğretmen öğrenci fiziksel etkileşimi öğretmenin cinsiyetine göre değişmekte midir?
6. Öğretmen öğrenci iletişimi sırasında öğrencinin söz kesme oranı, öğrenci cinsiyetine göre değişmekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Var olan bir durumu ortaya koyup yorumlamaya yönelik olan betimsel araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu amaçla sınıf içi öğretmen öğrenci etkileşimiyle ilgili önceden yapılan çalışmalar taranmış, yurt içinde ve dışında yapılan çalışmalar derlenmiştir. Daha sonra değişik okul türlerinde derslere girilerek, öğretme öğrenme sürecinde öğretmen-öğrenci etkileşimi gözlenmiş ve sınıf içi etkileşimde cinsiyetin etkisi ortaya konulmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kayseri’de görev yapan öğretim elemanları, öğretmenler ve öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu ise yine aynı ilde bulunan ve amaçlı örneklem belirleme yöntemiyle seçilen 2 ortaokul, 8 lise ve 1 üniversitede tesadüfen seçilen sınıflar oluşturmaktadır. Araştırmaya veri toplamak amacıyla okullar seçilirken öğrenciler arasında homojenliği sağlamak amacıyla özel ve devlet okullarının aynı bölgeden seçilmesine özen gösterilmiştir. Okulların aynı bölgede olması tek başına homojenliği sağlamasa da, özellikle ekonomik düzey ve kültür açısından birbirine yakın gruplar olacağı var sayılmıştır.

Çalışmaya tüm okul türleri dâhil edilmeye çalışılmıştır. İlkokulda cinsiyet değişkeninin önemli bir etkisinin olabileceği düşünülmendiğinden, ayrıca da tüm derslerin zorunlu olarak iletişim temelli yapılması gerektiği düşünüldüğünden çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Aşağıdaki tabloda öğretmen ve öğrencilerin okullara göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımları

Okul Türü	Gözlenen Öğretmen		Gözlenen Öğrenci	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız
Devlet Ortaokulu	1	1	25	27
Özel Ortaokul	0	2	22	19
Fen Lisesi	2	1	33	34
Anadolu Lisesi	8	2	144	146
Sosyal Bilimler Lisesi	1	1	18	22
İmam Hatip Lisesi	1	1	55	21
Özel Lise	5	0	28	56
Özel Üniversite	2	0	12	21
Toplam	20	8	337	346

Çalışma boyunca 28 öğretmen ve 683 öğrenci gözlenmiştir. Çalışmanın ağırlıklı gözlem grubunu ortaöğretim okulları oluşturmaktadır.

Verilerin Elde Edilmesi ve Çözümlemesi

Araştırmaya yönelik gözlem 16 Mart – 30 Mayıs 2015 tarihleri arasında uygulanmıştır. Gözlem yapılan sınıflarda ders süresi 45 dakikadır. Seçilen rasgele sınıflarda sözel derslerden İngilizce, Türkçe ve Tarih, sayısal derslerden ise Matematik, Fen ve Teknoloji derslerinde gözlem yapılmıştır. Üniversitede ise iki sınıfta Drama dersi gözlenmiştir. Her sınıfta sadece bir kere gözlem yapılmıştır.

Araştırmada örneklem için seçilen okullar tiplerine göre kodlanmıştır. Buna göre;

Devlet Ortaokulu

Özel Ortaokul

A Tipi Lise – Fen Lisesi

B Tipi Lise – Anadolu Lisesi

C Tipi Lise – Sosyal Bilimler Lisesi

D Tipi Lise – İmam Hatip Lisesi

E Tipi Lise – Özel Lise

Özel Üniversite

Araştırma verilerini elde etmek için seçilen sınıflarda öğretmen-öğrenci etkileşimini değerlendirmeye yönelik gözlem yapılmıştır. Gözlem süresince Fennema, Peterson, Carpenter ve Lubinski'nin (1990) "*Öğretmenlerin Kızlar, Erkekler ve Matematik Hakkında Görüşleri ve İnançları*" adlı çalışmalarında kullandıkları öğretmen-öğrenci arasındaki sınıf içi etkileşimi gösteren ölçeği çalışmaya uyarlanıp kullanılmıştır. Gözlem sırasında kullanılan ölçekle öğretmenin,

- genel ders işleyiş biçimi,

Öğretim Sürecindeki İletişimde Cinsiyet Değişkeninin Etkisi

- b) öğrencilerle ders süresince sözlü-sözsüz iletişimi,
- c) göz temasının kız ve erkek öğrencilere göre değişip değişmediği,
- d) kız ve erkek öğrencilere farklı hitap edip etmediği,
- e) öğrenciye söz hakkı verirken ve uyarırken tutum ve davranışlarında öğrenci cinsiyetine göre farklılaşma olup olmadığı,
- f) öğrenci söz alıp konuşurken onunla etkileşimi, göz teması, yanına gidip dinleme ve aradaki mesafe konusunda cinsiyete bağlı değişim olup olmadığı ve
- g) öğretmenin sınıf içinde en çok kime söz hakkı verdiği gibi alt boyutlar incelenmiştir.

Gözlem sırasında yukarıda sıralanan durumlar (çok)var – nadir – yok şeklinde kodlanmış ve betimlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın temel sorusunda, sınıf içi öğretmen öğrenci etkileşiminde cinsiyetin etkisine bakılmaktadır. Bu bağlamda cinsiyet değişkeninin, öğretmen-öğrenci etkileşimi, öğretmen-öğrenci fiziksel etkileşimi, söz kesme, öğretmen uyarısı, hitap şekli ve derse katılım gibi değişkenlere göre nasıl bir durum gösterdiği araştırmanın alt amaçları arasında yer almıştır.

Araştırmada gözlem yapılan okullara ait veriler en alt okul düzeyinden en üst okul düzeyine doğru sıralı olarak verilmiştir. Bu bağlamda gözlem yapılan özel ve devlet ortaokullarına veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Özel ve Devlet Ortaokulları Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Ders	Devlet Ortaokulu				Özel Ortaokul			
	Fen ve Teknoloji	Fen ve Teknoloji	İngilizce	İngilizce				
Öğretmen Cinsiyeti	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın				
Öğrenci Sayısı	E 11 K 14	25	13 14	27	09 13	22	07 12	19
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	E Var K Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Öğretmen-Öğrenci Fiziksel Etkileşimi	E Var K Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Söz Kesme	E Yok K Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Var
Öğretmen Uyarısı	E Var K Var	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Var
Hitap Şekli	E Oğlum, kızım, K özel isim	Oğlum, kızım, özel isim	Oğlum, kızım, özel isim	Oğlum, kızım, özel isim	Özel isim	Özel isim	Arkadaşlar, özel isim (ortak)	Arkadaşlar, özel isim (ortak)
Derse Katılım	E 5 K 6	4	7	4	6	9	3	7

Tablo 2 incelendiğinde; öğretmen ve öğrenciler arasında sözsüz iletişimin her derste cinsiyet farkı olmaksızın devam etmektedir. Ancak sözlü iletişimin özel ortaokulda olduğu ancak devlet

okulundaki derslerde olmadığı ya da nadir olduğu gözlenmiştir. Bu durumun öğretmen ya da öğrencinin cinsiyetinden değil, dersin farklı olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Öğretmen-öğrenci arası fiziksel etkileşim iki okulda gözlem yapılan sınıflarda görülmemiştir. Söz kesme davranışının erkek öğretmenin sınıfında olmadığı, kadın öğretmenlerin sınıflarında ise değişken olduğu gözlenmiştir. Kadın öğretmenin birisinde hiç söz kesme davranışı olmazken, birisinde erkek öğrenci söz kesmiş, diğerinde ise hem erkek hem de kız öğrenciler söz kesmişlerdir. Bunun peşinden hemen öğretmenin uyarısı gelmiştir. Ancak devlet okulunda görev yapan erkek öğretmen söz kesme davranışı olmamasına rağmen uyarılarda bulunmuştur.

Devlet okullarında hem erkek hem de kadın öğretmen öğrencilere cinsiyet ayırımı yapmaksızın “*oğlum, kızım ya da özel isimleri*” ile hitap ederken, özel okulda bir öğretmen öğrencilerine isimleriyle, diğeri ise bazen özel isimleri bazen de “*arkadaşlar*” şeklinde hitap etmektedirler. Öğrenci sayılarının birbirine yakın olmasından dolayı öğretmenler birbirine yakın hitap şekillerini kullanmış olabilirler. Ancak devlet okullarında öğretmenlerin daha sıcak “*babacan*” tavırlar sergilediği de görülmektedir.

Derse katılım devlet ortaokulunda özel ortaokula göre kısmen daha az gerçekleşmiştir. Derse katılım konusunda cinsiyetler göz önünde bulundurulduğunda; kızların daha çok derse katıldıkları, öğretmenin cinsiyetinin ise bunda ekten bir faktör olmadığı görülmüştür. Öğretmenler söz hakkı verirken genellikle adil davrandıkları gözlenmiştir.

Okulların kendi içerisinde karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla, her okula ait gözlem kendi grubu içerisinde verilmiştir; Fen Lisesi, Anadolu lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, İmam Hatip Lisesi (Meslek Lisesi) ve Özel Lise. Tablo 3’te Fen Lisesinde görev yapan öğretmen ve aynı okulda okuyan öğrencilerin Türkçe ve Matematik dersindeki davranışlarına ilişkin gözlem sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Fen Lisesi Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Ders		Türkçe		Türkçe		Matematik	
Öğretmen Cinsiyeti		Erkek		Erkek		Kadın	
Öğrenci Sayısı	Kız	11	23	12	22	11	22
	Erkek	12		10		11	
	Erkek	Var		Var		Var (çok)	
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	Kız	Var (çok)		Var		Var	
	Erkek	Var		Var		Nadir	
	Kız	Var		Var		Var	
Öğretmen-Öğrenci Fiziksel Etkileşimi	Erkek	Var		Yok		Yok	
	Kız	Yok		Yok		Yok	
	Erkek	Nadir		Var		Yok	
Söz Kesme	Kız	Yok		Yok		Yok	
	Erkek	Yok		T		Yok	
	Kız	Yok		T		Yok	
Hitap Şekli	Erkek	Arkadaşlar, (ortak), özel isim		Gençler, (disiplin), özel isim		Özel isim	
	Kız						
	Erkek						
Derse Katılım	Erkek	4		5		5	
	Kız	9		8		3	

Tablo 3 Fen lisesinde okuyan öğrencilerin sınıf içi öğrenme sürecindeki davranışlara ilişkin gözlem sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen verilere göre, fen lisesinde kız öğrenci ve erkek

öğrenci sayısı sınıflarda birbirine yakın görülmektedir ve sınıf mevcudu 25'i geçmemektedir. Öğretmen-öğrenci etkileşimi açısından fen lisesi öğrencileri ile öğretmenleri arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak fiziksel etkileşime bakıldığında, sadece Türkçe dersinde erkek öğretmenle erkek öğrenci arasında olmuştur ve bunun dışında fiziksel bir etkileşime rastlanmamıştır. Söz kesme davranışı ise yok denecek kadar azdır. Hiçbir derste öğretmen derste öğrencileri uyarma gereği duymamaktadır. Bu genel okumanın yanı sıra tablonun ayrıntılarına aşağıda yer verilmektedir.

Sınıf içi öğretmen etkileşimini gösteren satırda ilk iki satır, sözsüz iletişime, sonraki iki satır ise sözlü iletişim sonuçlarını göstermektedir. Fen Liselerinde sınıf içi öğretmen öğrenci etkileşimine bakıldığında erkek öğretmenlerin öğrencilerle kurduğu sözsüz iletişim ile kadın öğretmenlerin öğrencilerle kurduğu sözsüz iletişim arasında farklılık gözlenmektedir. Erkek öğretmenler hem erkek hem kız öğrencilerle sözsüz iletişim (ders anlatırken öğrencilerle göz teması kurma, öğrenciyle konuşurken göz teması kurma) kurarken, kadın öğretmen erkek öğrencilerle az seviyede sözsüz iletişim kurmuşlardır. Ayrıca Tablo 3'e bakıldığında Türkçe dersinde öğretmenle daha çok sözlü iletişime geçen kız öğrencilerin derse katılım oranının aynı sınıftaki erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve Matematik dersinde öğretmenle daha çok sözlü iletişim kuran erkek öğrencilerin derse katılımları aynı sınıftaki kız öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, ders süresince öğretmenle daha çok sözlü iletişime geçen öğrencilerin derse katılım seviyelerinin daha fazla olduğunu gösterebilir.

Tablo 3'te öğretmen-öğrenci fiziksel etkileşimine (öğretmenin dersi anlatırken öğrencilerin yanına gitmesi, öğrenciyle iletişim kurarken öğrenciyi yakından dinlemesi) bakıldığında, Fen Liselerinde kadın ve erkek öğretmenlerin çoğunlukla öğrencilerle fiziksel etkileşim kurmadığı gözlenmiştir. Sadece bir erkek öğretmen Türkçe dersinde erkek öğrencilerle fiziksel etkileşim kurarken, biri kadın biri erkek olan diğer öğretmenlerde hem kız hem erkek öğrencilerle fiziksel etkileşim tespit edilmemiştir. Tablo 3'teki verilerin, öğretmen-öğrenci fiziksel etkileşiminde muhtemel cinsel ayrımcılığı ortaya çıkarmada yetersiz olduğu söylenebilir.

Fen Lisesinde sınıf içi etkileşimi gösteren Tablo 3'te öğretmenlerin öğrencilere hitap şekline bakıldığında, kadın öğretmenlerin öğrencilere hitap şeklinde farklılık görülmüştür. Fen Lisesindeki erkek öğretmenler öğrencilere hitap etme amacıyla "Arkadaşlar", "Gençler" gibi ortak hitap söylemleri de kullanırken, kadın öğretmenler öğrencilere sadece özel isimleriyle hitap etmiştir. Fen Liselerinde öğretmenlerin öğrencilere hitap şeklinin öğrenci cinsiyetine göre değişiklik gösterdiği saptanmamıştır; hem erkek hem kadın öğretmenler öğrencilere özel isimleriyle hitap etmişlerdir.

Fen Liselerindeki öğretmen-öğrenci iletişimi sırasında ortaya çıkan söz kesme durumu Tablo 3'e göre incelendiğinde, çoğunlukla erkek öğrencilerin söz kesme girişiminde bulunduğu görülmektedir. Bu verilere göre fen liselerinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre öğretmen-öğrenci iletişimi sırasında daha çok söz kestiği söylenebilir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla söz kesme girişiminde buldukları birçok araştırmada görülmüştür (Leman ve Björnberg, 2010: 967).

Tablo 3 incelendiğinde, fen Lisesinde kız ve erkek öğrencilerin derse katılımının ders türüne göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Kız öğrencilerin Türkçe dersine katılımı erkek öğrencilere göre fazladır. Ancak matematik dersinde erkek öğrencilerin derse katılımının kız öğrencilere göre fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, kız öğrencilerin Türkçe derslerine ve

erkek öğrencilerin Matematik derslerine fazla katıldığını göstermektedir. Bu konuya ilişkin araştırma yapan Gelbal (2008: 2,9), sözel derslerde kızların daha başarılı olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada 3 Anadolu Lisesinde gözlem yapılmıştır. İki Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerin sınıflarına ilişkin gözlem sonuçlarına Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Anadolu Lisesi Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Okul/Ders	1. Anadolu Lisesi			2. Anadolu Lisesi				3. Anadolu Lisesi		
	Mat	Türk	Tar	Tar	Mat	Türk	Mat	Mat	Mat	
Öğretmen Cinsiyeti	E	E	E	E	E	E	E	K	E	K
Öğrenci Sayısı	E 6 K 3	18 12	14 15	17 16	14 14	14 16	14 15	11 17	12 13	14 15
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	E 'ar K 'ar E 'ar K l	Ç-Var Var Var Var	Var Var Var Var	Var Var N N	Var Var N N	Ç-Var Var N N	N N N N	Var Var Var Var	Var Var Var Var	Yok Var Var Var
Öğretmen-Öğrenci Fiziksel Etkileşimi	E 'ar K 'ok	Var Var	Var Var	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Var Var	Var Var	Yok Yok
Söz Kesme	K l	N	Yok	N	Yok	Yok	Var	Ç-Var	Var	Ç-Var
Öğretmen Uyarısı	E 'ok K 'ok	Yok Yok	Yok Yok	Var Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Var Yok
Hitap Şekli	E 'eyler, zel isim	sen,Özel isim, kızım	sen,en, oğlum	Arkadaşlar, gençler, çocuklar, (ortak)	Arkadaşlar, oğlum, (ortak)	Arkadaşlar, gençler, çocuklar, (ortak)	Arkadaşlar, gençler, özel isim	Beyler, özel isim	Özel isim	Özel isim
Derse Katılım	E 'bla, rkadaki	sen,Özel isim, başkan	Sen, kızım	9	4	4	5	Kızlar, özel isim	1	1
	K	16	18	5	1	9	4	4	3	6

Kısaltmalar: E-Erkek, K-Kadın, Ç-Var: Çok var, N-Nadir

Tablo 4 Anadolu Liselerine ait bulguları göstermektedir. Anadolu Liselerinde elde edilen verilere göre sınıf mevcudu 35’i geçmemektedir ve sınıftaki kız ve erkek öğrenci sayısı çoğunlukla birbirine yakındır. Örneklem için rasgele seçilen sınıflara bakıldığında toplam 8 erkek öğretmen ve 2 kadın öğretmenin dersinde gözlem yapılmıştır. Çalışmadaki verilere göre Anadolu Liselerindeki erkek öğretmen sayısının kadın öğretmenlerin sayısına göre fazla olduğu söylenebilir.

Anadolu Liselerindeki öğretmen-öğrenci iletişimi Tablo 4’e göre incelendiğinde, erkek öğretmenlerin erkek öğrencilerle nadir olarak sözlü iletişim kurduğu durumlar görülürken, kadın öğretmenin derslerinde kız öğrencilerle iletişimin nadir kurulduğu durumlara rastlanmamıştır. Bu verilerin, kadın öğretmenlerin kız öğrencilerle olan sözlü iletişiminin, erkek öğretmenlerin erkek öğrencilerle olan etkileşiminden daha etkili olduğunu gösterebilir. Tabloda öğretmen-öğrenci arasındaki sözsüz iletişime bakıldığında, erkek öğretmenlerin erkek öğrencilerle sınıf içindeki sözsüz iletişiminin nadir olduğu durumlar görülürken, kadın öğretmenlerin kız öğrencilerle olan sözsüz iletişimde nadir durumlar görülmediği ve kadın öğretmenlerin hem kız hem erkek öğrencilerle etkili sözsüz iletişim kurduğu tespit edilmiştir. Tabloya göre, 1 erkek öğretmen dışında, hem erkek hem kadın öğretmenler, kız ve erkek öğrencilerine benzer davranıp ya fiziksel etkileşim gerçekleştirmiş ya da her iki cinsiyetle de etkileşimi gerçekleştirmemişlerdir. Bu durum, öğretmen-öğrenci arasındaki fiziksel etkileşimde, öğretmenin cinsiyetine bağlı olarak kız ya da erkek öğrencilere yönelik pozitif ayrımcılık yapılmadığını gösterebilir.

Anadolu liselerinde öğretmen öğrenci etkileşimi sırasında ortaya çıkan söz kesme durumu Tablo 4'e göre değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin ders süresince kız öğrencilere göre daha çok söz kestiği ve öğretmen-öğrenci iletişimine müdahale ettiği gözlenmiştir.

Tablo 4'e göre Anadolu Liselerindeki öğretmenlerin öğrencilere hitap şekline bakıldığında, erkek öğrencilere 8 farklı öğretmenin dersinde özel isimleriyle hitap edilirken, kız öğrencilere ise 5 farklı öğretmenin dersinde özel isimleriyle hitap edilmiştir. Bu durum, Anadolu Liselerinde çoğunlukla erkek öğretmenler tarafından kız öğrencilere erkek öğrencilere göre özel isimleriyle az hitap edildiğini ve kız öğrencilere bu bağlamda negatif bir ayrımcılık yapıldığını gösteriyor olabilir. Bulgulara göre erkek öğretmenlerin kız öğrencilere "Abla", "Arkadaki" gibi ifadelerle hitap ettiği ve söz hakkı verdiği görülürken, kadın öğretmenlerin sadece bir cinsiyete yönelik hitap şekillerini kullanmadığı ve söz hakkı verirken öğrencilere özel isimleriyle hitap ettiği görülmüştür.

Tablo 4'teki verilere göre Anadolu Liselerinde Türkçe dersine kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha fazla katıldığı söylenebilir. Anadolu Liselerinde 1. ve 2. okulda Tarih derslerindeki öğrenci katılımı incelendiğinde, erkek öğrencilerin derse katılımının kız öğrencilere göre fazla olduğu görülmektedir. Elde edilen kısıtlı verilere göre bu durum, Anadolu Liselerinde Tarih dersine erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla katıldığı söylenebilir.

Anadolu liselerindeki öğrencilerin derse katılım seviyeleriyle öğretmen cinsiyeti arasındaki ilişki Tablo 4'e göre incelendiğinde, 8 erkek öğretmenin derslerinden 4'ünde kız öğrencilerin, diğer 4 dersinde erkek öğrencilerin derse fazla katıldığı görülmüştür. Anadolu liselerinde 3. okulda kadın öğretmenlerin dersindeki öğrencilerin derse katılımına bakıldığında, kız öğrencilerin derse katılım miktarlarının erkek öğrencilere göre fazla olduğu görülmüştür. Bu duruma göre, Anadolu liselerinde erkek öğretmenlerin derslerinde öğrenci katılımında öğretmenin cinsiyetine bağlı bir cinsel ayrımcılık görülmezken, kadın öğretmenlerin dersinde öğretmenin cinsiyetine bağlı kız öğrencilere yönelik pozitif bir ayrımcılık olduğu söylenebilir.

Anadolu Liselerinde öğretmen-öğrenci arasındaki sözlü iletişimle derse katılım arasındaki ilişkiye verilen Tablo 4'e göre bakıldığında, 1. okulda Türkçe dersinde ve 2. okulda Matematik dersinde öğretmenle daha çok sözlü iletişim kuran erkek öğrencilerin, derslere kız öğrencilere göre fazla katılım gösterdiği; 2. Okulda Türkçe dersinde öğretmenle daha çok sözlü iletişim kuran kız öğrencilerin derse katılımının erkek öğrencilere göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre, öğretmene daha çok soru soran, öğretmenin anlattıklarına daha çok eşlik eden öğrencilerin derse katılım seviyelerinin daha çok olduğu söylenebilir.

Araştırmada Sosyal Bilimler Lisesi ve İmam Hatip Lisesi meslek lisesi grubunda yer almıştır. Aşağıdaki Tabloda (Tablo 5) bu okullarda görev yapan öğretmenler ile okuyan öğrencilerin bulunduğu sınıftaki gözlem sonuçlarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 5. Sosyal Bilimler ve İmam Hatip Lisesi Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Ders	Sosyal Bilimler Lisesi				İmam Hatip Lisesi			
	Tarih	Türkçe		Matematik	Türkçe			
Öğretmen Cinsiyeti	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
Öğrenci Sayısı	E	8	10	24	26	29		
	K	16	14	9	35	12	41	

	E	N	Ç-Var	Var	Var
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	K	N	Ç-Var	Ç-Var	Ç-Var
	E	N	Var	Var	Var
	K	N	Var	Var	Var
Öğretmen-Öğrenci Fiziksel Etkileşimi	E	Yok	Yok	Var	Nadir
	K	Yok	Yok	Var	Var
Söz Kesme	E	N	N	Yok	Nadir
	K	N	N	Var	Var
Öğretmen Uyarısı	E	Yok	Yok	Yok	T
	K	Yok	Yok	Var	T
Hitap Şekli	E	Gençler, evladım, özel isim	Özel isim	Özel isim	Arkadaşlar, sen (ortak)
	K	isim		Özel isim, sen	Arkadaşlar, sen (ortak), canım
Derse Katılım	E	3	10	1	4
	K	4	11	6	13

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Sosyal Bilimler ve İmam Hatip Liselerinde birer kadın ve birer erkek öğretmenin sınıflarında gözlem yapılmıştır. Sosyal Bilimler Lisesinde öğrenci sayısı 25'i, İmam Hatip Lisesinde ise 41'i bulmuştur. Sosyal Bilimler Lisesinde kız, İmam Hatip Lisesinde ise erkek öğrencilerin sayısı daha fazladır.

Tablo 5 incelendiğinde, Sosyal Bilimler Lisesinde Tarih dersinde sözlü ve sözsüz iletişimin çok nadir olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra her iki okuldaki kadın ve erkek öğretmenlerin Türkçe ve Matematik derslerinde sözlü ve sözsüz iletişiminin olduğunu görmek mümkündür. İmam Hatip Liselerinde öğretmen-öğrenci iletişimi, hem kadın hem erkek öğretmenin kız ve erkek öğrencilerle sözlü ve sözsüz iletişim kurduğu, ancak kız öğrencilerle bu iletişimi daha çok gerçekleştirdiği görülmüştür. Bu durum, İmam Hatip Lisesindeki kız öğrenci sayısının fazla olmasıyla açıklanabilir.

Sosyal Bilimler Lisesinde ne kadın ne de erkek öğretmen öğrencilerle fiziksel etkileşime girmemektedir, bu da sınıfta disiplinli ve resmi bir atmosferin hâkim olduğu sonucunu doğurduğu varsayılırsa, söz kesme davranışının bu sınıflarda nadir olmasının nedenini açıklayabilir. İmam Hatip Lisesinde öğretmen-öğrenci arasında, erkek öğrenci ile kadın öğretmen arasında nadir olmakla birlikte, cinsiyet ayırımı yapılmaksızın fiziksel bir etkileşimden söz edilebilir.

Öğretmenlerin öğrencilerine hitap şekillerine gelince; Sosyal Bilimler Lisesinde erkek öğretmen hem erkek hem kız öğrencilere aynı şekilde hitap etmektedir, oğlum, kızım, evladım, gençler gibi daha yakın ifadeler kullanmaktadır. Buna karşılık kadın öğretmen her iki öğrenci grubuna da isimleriyle hitap etmektedir. Bu durumda öğrencilere karşı cinsiyet bakımından herhangi bir pozitif ayrımcılık yapılmadığı görülmektedir. İmam Hatip Lisesinde de durum çok farklı değildir. Erkek öğretmen öğrencilere özel isimleriyle hitap ederken, kadın öğretmen daha çok, arkadaşlar, sen, canım gibi daha samimi ifadeler kullanmışlardır. Erkek öğretmen özel isimle hitap yerine öğrencilere söz hakkı vermek için göz temasını ve el işaretini tercih etmiştir. Bu durumda da İmam Hatip Lisesinde öğretmenler hitap şekillerinde öğrencilerin cinsiyeti bağlamında pozitif bir ayrımcılığa gitmemektedir.

Tablo 5'e göre Sosyal Bilimler Lisesinde erkek öğretmenin Tarih dersinde ve kadın öğretmenin Türkçe dersinde kız öğrencilerin derse katılımının erkek öğrencilere göre bir miktar fazla

olduğu görülmüştür. Sosyal Bilimler lisesinde verilen Türkçe ve Tarih derslerine katılım seviyeleri birbirine yakın değerlerdir ve bu veriler, ders türüne ve öğretmen cinsiyetine göre öğrencilerin derse katılımındaki farklılıkları ortaya koymada yetersizdir.

Tablo 5'te İmam Hatip Lisesi ile ilgili verilere bakıldığında; kız ve erkek öğrencilerin derse katılımının ders türüne ve öğretmen cinsiyetine göre değişmediği görülmektedir. Bu durumun nedeni kız öğrencilerin sayısının her iki ders türünde de erkek öğrencilere göre oldukça fazla olmasıyla açıklanabilir.

Karşılaştırmanın çok yönlü yapılabilmesi için araştırmaya özel okullar da dâhil edilmiştir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 6) özel okullarda görev yapan öğretmen ve okuyan öğrencilerin sınıf içi davranışlarına ilişkin gözlem sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Özel Lise Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Ders	1. Özel Lise				2. Özel Lise			
	Türkçe	Tarih	Tarih	Matematik	Matematik			
Öğretmen Cinsiyeti	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek			
Öğrenci Sayısı	Erkek 7 Kız 15	Erkek 7 Kız 17	Erkek 6 Kız 8	Erkek 2 Kız 9	Erkek 6 Kız 7			
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	Erkek Var (çok) Kız Var	Nadir Nadir	Nadir Var	Nadir Nadir	Yok Nadir			
Öğretmen-Öğrenci Fiziksel Etkileşimi	Erkek Yok Kız Yok	Var Nadir	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok			
Söz Kesme	Erkek Yok Kız Nadir	Yok Yok	Nadir Var	Yok Yok	Yok Nadir			
Öğretmen Uyarısı	Erkek Yok Kız Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok	Yok Yok			
Hitap Şekli	Erkek Çocuklar (ortak) özel isim	Arkadaşlar (ortak)	Arkadaşlar, Özel isim, güzel kız	Arkadaşlar, Özel isim, Hanım kızım, özel isim	Gençler (ortak), Gençler (ortak), özel isim			
Derse Katılım	Erkek 4 Kız 13	2 5	2 5	1 4	1 4			

Tablo 6 Özel Liselere ait verileri göstermektedir. Bu verilere göre özel liselerde bir sınıftaki toplam öğrenci sayısının 25'i geçmediği ve sınıftaki kız ve erkek öğrenci sayısının dengesiz olduğu ve çoğunlukla kız öğrenci sayısının erkek öğrencilere göre daha çok olduğu söylenebilir. Gözlem yapılan sınıfların hepsinde de tesadüfen erkek öğretmen görev yapmaktadır. Bu durumda özel liselerde daha çok erkek öğretmenin görev yaptığı akla gelebilir ama bu genellenmenin yapılması eldeki verilerle güçtür.

Öğretmen ve öğrenci etkileşimi açısından bakıldığında, sözsüz iletişimin her iki özel okulda da pek yapıldığı söylenemez. Sadece kız öğrencilerin Türkçe ve Tarih dersindeki öğretmenleriyle sözsüz iletişim kurdukları görülmektedir. Sözlü iletişim ise her iki okuldaki gözlenen sınıflarda ortalama olarak görülmektedir.

Öğretmen-öğrenci arasında fiziksel etkileşim 1. Okuldaki Tarih öğretmeni ile erkek öğrenciler dışında görülmemektedir. Fiziksel etkileşimin olmaması genelde öğretmenlerin öğrencileri ile arasına belirgin mesafe koyduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda da sınıfta disiplinli bir atmosferin hâkim olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Disiplinin ne kadar sınıfta hâkim olduğunu söz kesme davranışına bakarak teyit etmek mümkündür. Her iki okulda da öğrencilerin söz kesme davranışını hemen hemen hiç sergilemedikleri söylenebilir. Yine aynı durumu öğretmen uyarısı davranışı pekiştirebilir. Özel okullarda gözlenen bu sınıflarda öğretmen uyarısı davranışının hiç gözlenmediği görülmektedir.

Buna karşılık hitap şekillerinde tüm öğretmenler samimi sözcükleri daha çok tercih etmişlerdir. Öğretmenler öğrencilere ya isimleriyle ya da daha sıcak ifadelerle, çocuklar, yakışıklı, hanım kızım, gençler gibi, hitap etmektedirler.

Tablo 6’da özel liselerde kız ve erkek öğrencilerin derse katılımına baktığımızda hem sayısal hem sözel derslerde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok katıldığı görülmektedir. Ayrıca öğretmene daha çok soru sorup daha çok sözlü iletişime geçen kız öğrencilerin derse erkek öğrencilere göre daha çok katıldıkları görülmüştür. Ayrıca Özel Liselerde az rastlanan söz kesmeyi kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha çok gerçekleştirmişlerdir.

Aslında ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınması gereken üniversitelerdeki durum iki sınıfta yapılan gözlemlerle betimlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Kayseri’de özel bir üniversitenin Yabancı Diller Bölümünde aynı dersi veren iki farklı öğretim elemanı gözlenmiştir. Söz konusu öğretim elemanlarının sınıflarına ait gözlem sonuçlarına Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Özel Üniversite Öğretmen ve Öğrencilerine Ait Gözlem Sonuçları

Gözlenen Ders		Drama		Drama	
Öğretmen Cinsiyeti		Erkek		Erkek	
Öğrenci Sayısı	Erkek	4	12	8	21
	Kız	8		13	
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	Erkek	Var		Var	
	Kız	Var		Var	
Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi	Erkek	Yok		Nadir	
	Kız	Yok		Nadir	
Söz Kesme	Erkek	Yok		Yok	
	Kız	Yok		Yok	
Öğretmen Uyarısı	Erkek	Yok		Yok	
	Kız	Yok		Yok	
Hitap Şekli	Erkek	Sen		Özel isim	
	Kız	Gençler		Özel isim	
Derse Katılım	Erkek	4		8	
	Kız	3		10	

Üniversitede yapılan derslerdeki öğretmen öğrenci etkileşimi Tablo 7’de de görüldüğü gibi, diğer okul türlerine göre oldukça az gözlenmiştir. Okulun son dönemleri olması nedeniyle öğrenci sayısı biraz düşüktür. Gözlene her iki sınıfta da sözsüz iletişim öğrenciler arasında cinsiyet ayrımı yapmaksızın yapılmaktadır. Ancak sözlü iletişim hemen hemen yok sayılır. Kızlarla sözlü iletişim her iki sınıfta da yok sayılır, sadece sınıfın birinde öğretmenin erkek öğrencilerle iletişim kurduğu görülmüştür. Zaten öğretmen öğrenci arasındaki fiziksel etkileşimde de bu durum kendini açıkça göstermektedir.

Öğrencilerin yaşlarının artık büyük olması fiziksel etkileşimi de ortadan kaldırmıştır, çünkü fiziksel etkileşimin anlamı yaş ilerledikçe farklılaşmaktadır. Ancak bu durumda bile öğretmenle hemcins öğrenciler arasında fiziksel temas belki düşünülebilir. Ancak bu durumun da ortamı gevşetebileceği düşünüldüğünden yapılmamış olabilir. Üniversitede gözlenen her iki sınıfta da söz kesmenin, uyarının olmaması, bu sınıflarda öğretmen öğrenci arasındaki etkileşimin hiç olmadığı, derslerin çok resmi bir atmosferde geçtiği izlenimini ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin öğrencilere isimleri ile hitap etmeleri aslında onlara yakın oldukları izlenimini vermektedir ama “Gençler” şeklindeki hitap ise arada mesafe olduğunu vurgular niteliktedir. Derse katılım sınıfın birisinde yarı yarıya iken, yani öğrencilerin yarısı derse katılırken, diğerinde tamamına yakını derse katılmıştır. Derse katılım konusunda öğretim elemanları öğrencilere cinsiyet ayırımı yapmaksızın söz hakkı vermektedirler.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Sınıf içi öğretmen öğrenci etkileşiminde cinsiyetin rolünü belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada araştırma sonuçları alt problemler çerçevesinde verilmiştir.

Yapılan çalışmada sınıf içi öğretmen-öğrenci etkileşiminde öğretmen ve öğrenci cinsiyetlerinin etkileri; öğretmen-öğrenci iletişimi ve fiziksel etkileşimi, söz kesme, öğretmen uyarısı, öğretmenin öğrenciye hitap şekilleri ve öğrencilerin derse katılımı alt boyutlarında incelenmiştir. Elde edilen verilere göre yapılan çıkarımlara aşağıda yer verilmiştir.

Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi

Öğretmen öğrenci etkileşimi konusunda özel ve devlet ortaokulunda durum birbirine paralel görülmektedir. Sözsüz iletişim her iki okulda gözlenen sınıflarda mevcutken, sözlü iletişim biraz daha nadir görülmektedir. Devlet okullarında gözlenen sınıflarda kız öğrencilerle sözlü iletişimde kısmen sorun olduğu belirlenmiştir.

Fen lisesindeki öğretmen öğrenci etkileşimi incelendiğinde, erkek öğretmenlerle kadın öğretmenlerin kurdukları sözsüz iletişim arasında çok az da olsa erkek öğretmenlerin lehine farklılık ortaya çıkmıştır. Ancak her iki öğretmen grubu da öğrencileriyle sözsüz iletişim kurmaktadırlar. Sözlü iletişimde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Sadece bir kadın öğretmen erkek öğrencilerle yeterli düzeyde sözlü iletişim kurmamıştır.

Anadolu liselerinde öğretmen öğrenci iletişimi incelendiğinde, erkek ve kadın öğretmenlerin erkeklerle yeterli düzeyde sözsüz iletişim kurmadıkları, sözlü iletişim açısından da bir sınıf haricinde sorun olmadığı ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin cinsiyet ayırımı yapmaksızın sözlü iletişim kurdukları söylenebilir.

Sosyal Bilimler ve İmam Hatip liselerinde hem sözsüz hem sözlü iletişim Sosyal Bilimler Lisesindeki bir erkek öğretmen dışında kurulmaktadır. Söz konusu iletişimin iyi veya üst düzeyde kurulduğu söylenebilir. Sadece bir öğretmen her iki cinsiyetteki öğrenciyle de nadiren iletişim kurmaktadır. Bu da öğretmenin kişiliği ya da iletişim becerisiyle açıklanabilir.

Özel liselerde durum biraz daha farklı gibi görülmektedir. Sözsüz iletişim her iki özel lisede de nadir kurulmaktadır. Sadece Türkçe öğretmenininde dersinde sözsüz iletişimin kurulduğu ortaya çıkmıştır. 2. Özel lisedeki bir matematik öğretmenininde iletişim becerisinin yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır.

Üniversitede gözlenen iki sınıfın öğretmeni de erkektir. Her iki öğretmenin sınıfında da cinsiyet ayırımı yapılmaksızın sözsüz iletişim yapılmaktadır. Ancak sözlü iletişim sadece sınıfın birisinde erkek öğrencilerle yapılmakta, kız öğrencilerle yapılmamaktadır. Diğer sınıfta ise sözlü iletişim gözlenmemiştir.

Yukarıdaki tüm okullar dikkate alındığında, sözsüz ve sözlü iletişimin bazı öğretmenlerin iletişim becerilerindeki yetersizlik göz ardı edilirse, tüm okullarda yapıldığı, herhangi bir cinsiyet ayırımı yapılmadığı söylenebilir. Ancak dikkati çeken durum, okul düzeyi arttıkça sözlü iletişim düzeyi düşmektedir. Üniversiteye gelindiğinde sözel iletişim gözlenen sınıflarda mevcut değildir.

Öğretmen Öğrenci Fiziksel Etkileşimi

Fiziksel etkileşim, devlet ortaokulunda öğretmeni erkek olan sınıfta erkek öğrencilerle görülürken, diğer sınıflarda fiziksel etkileşime rastlanmamıştır. Kadın öğretmenlerin ne erkek ne de kız öğrencilerle fiziksel bir etkileşimi gözlenmemiştir.

Öğretmen ve öğrenci arasında fiziksel etkileşim tüm okulların sınıflarının çoğunda nadiren görülmektedir. Fen liselerindeki duruma bakıldığında, sınıfların hiç birisinde fiziksel etkileşimin olmadığı görülmektedir. Sadece erkek Türkçe öğretmeniyle erkek öğrenciler arasında bir sınıfta gözlenmiştir. Cinsiyet bağlamında bir ayırımın yapıldığını söyleyebilmek için daha fazla araştırma sonucunu görmek gerekir.

Anadolu liselerinde fen liselerine göre daha fazla fiziksel etkileşimden söz edilebilir. Gözlenen sınıfların hemen hemen yarısında fiziksel etkileşim gözlenmiştir. Ancak burada da cinsiyet bağlamında bir ayırım yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sonuca göre Fen liselerinin Anadolu liselerine göre daha disiplin odaklı olduğu söylenebilir.

Sosyal Bilimler Lisesinde erkek öğretmen de kadın öğretmen de öğrencilerle fiziksel bir etkileşim kurmamışlardır. Buna karşılık İmam Hatip Lisesinde kadın öğretmenin erkek öğrencilerle nadir olmak koşuluyla öğretmen öğrenci arasında fiziksel etkileşim gözlenmiştir. Fiziksel etkileşim dokunmayı gerektirdiğinden, aslında Sosyal Bilimler Lisesinde koşulların daha uygun olduğu ancak İmam Hatip Lisesinde daha az rastlanması gereken bir durum olduğu düşünülürse, elde edilen bu sonucun başka araştırmalarla da desteklenmesi ve konunun araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Özel okullarda ise, cinsiyet ayırımı sayılamayacak düzeyde bir erkek öğretmenin dışında fiziksel etkileşim gözlenmemiştir.

Okullarda fiziksel etkileşimin olması daha samimi ortamların oluşmasına, olmaması ise disiplinli bir sınıf atmosferine işaret ettiği düşünülürse, fen ve Sosyal Bilimler liselerinde daha disiplinli bir havanın olduğu söylenebilir.

Öğretmen ve öğrenciler arasında fiziksel etkileşime üniversitede hiçbir sınıfta rastlanmamıştır. Ne kız ne de erkek öğrenciler öğretmenler ile fiziksel bir etkileşime girmemekteler. Üniversitelerde de öğrencilerin yaşlarının büyük olması fiziksel etkileşimi engelleyen en önemli faktör olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Söz Kesme

Ortaokullarda söz kesme davranışı iki sınıfta gözlenirken iki sınıfta gözlenmemiştir. Öğretmeni erkek olan devlet ortaokulunda söz kesme davranışı gözlenmemiş, ancak kadın olan öğretmenin

sınıfta erkek öğrenciler söz kesmiş, kız öğrenciler kesmemişlerdir. Özel ortaokulda ise öğretmenin ikisi de kadındır ve bir sınıfta söz kesme davranışı gözlenirken diğerinde gözlenmemiştir. Sınıfta söz keserek konuşma girişimi sınıftaki disiplinsizliğe de işaret edebilir, az da olsa öğrencilerin derse kendini kaptırdıklarından (kendilerince) yanlış düzeltme girişimi olarak da düşünülebilir.

Fen liselerinde fiziksel etkileşime paralel olarak söz kesme davranışın da hemen hemen gözlenmediği söylenebilir. Sadece erkek öğrenciler iki erkek öğretmenin dersinde söz kesme davranışını göstermişlerdir.

Yine fiziksel etkileşimin yarı yarıya mevcut olduğu Anadolu liselerinde buna paralel olarak söz kesme davranışının da olduğu gözlenmiştir. Ancak burada cinsiyet bağlamında bir ayırımı olduğunu söylemek mümkündür. Kız öğrencilerin söz kesme davranışını erkek öğrencilere göre çok daha az yaptıkları gözlenmiştir.

Sosyal Bilimler Lisesinde daha disiplinli bir atmosferin olduğu ifade edilmişti. Bu sonucu söz kesme davranışı da desteklemektedir. Öğrencilerin hem erkek hem de kadın öğretmenlerin dersinde nadiren söz kestikleri, herhangi bir cinsiyet ayırımı yapılmadığı gözlenmiştir. İmam Hatip Lisesinde ise bir erkek öğretmenin dersinde erkek öğrenciler haricinde tüm öğrencilerin hem erkek hem kadın öğretmenin dersinde söz kestikleri gözlenmiştir.

Özel okullarda söz kesme davranışının hemen hemen görülmediği söylenebilir. Sadece birkaç sınıfta nadiren gözlenmiştir.

Öğrencilerin artık yaşlarının ileri olması, ne istediklerini diğer öğrencilere göre daha bilinçli olarak biliyor olmaları söz kesme davranışını da engellemektedir. Üniversitede iki sınıfta da söz kesme davranışı gözlenmemiştir.

Okulların geneline bakıldığında da, yukarıdaki yoruma paralel olarak, yani disiplinli sınıflarda, bir başka ifadeyle, fiziksel etkileşimin olmadığı sınıflarda söz kesme davranışı da fazla görülmediği ortaya çıkmıştır. Fiziksel etkileşim arttıkça söz kesme davranışı da artmıştır.

Öğretmen Uyarısı

Devlet ortaokulunda her iki sınıfta da söz kesme davranışına paralel olarak öğretmen uyarı yapmakta ya da yapmamaktadır. Özel ortaokulda da durum çok farklı değildir. Sınıfın birisinde söz kesme olmadığı için uyarı da bulunmamakta, diğerinde ise söz kesme davranışı her iki öğrenci grubu tarafından yapılmasına rağmen, öğretmen sadece kız öğrencileri uyarma gereği duymuştur.

Öğretmen uyarısı davranışı, öğrencilerin istenmeyen davranışı göstermesi durumunda ortaya çıkan bir davranıştır. Fen lisesindeki yine disiplinli bir ortama paralel olarak sınıflarda da öğretmen uyarısının yapılmadığı gözlenmiştir.

Anadolu liselerinde de fiziksel etkileşim ve söz kesme davranışındaki diğer samimi ortamların tersine fen liseleriyle paralel bir durum söz konusudur. Anadolu liselerinde de öğrencilerin hiçbir öğretmenin dersinde uyarı almadıkları görülmüştür. Ancak bu durum farklı bir şekilde de yorumlanabilir: Öğretmenler öğrencilerle samimi bir hava oluşturduğundan, öğrencilerin istenmeyen davranışlarını görmezden gelebilirler. Bu durumda da uyarıya gerek kalmayabilir.

Sosyal Bilimler ve İmam Hatip lisesinde de öğrenciler ya istenmeyen davranışı göstermemişler veya öğretmenler uyarı yapma gereği duymamışlardır. Özel okullarda da durum aynıdır, yani hiçbir öğretmen öğrencileri uyarı gereği duymamışlardır. Üniversitelerde de durum farklı değildir. Öğretmenlerin uyarabileceği herhangi bir davranış sınıflarda gözlenmemiştir.

Hemen hemen tüm okullarda öğretmenlerin öğrencileri uyarmaması, öğrencilerin istenmeyen davranışları göstermedikleri ya da sözsüz iletişim sayesinde davranışı sonlandırdıkları veya öğrencilerin davranışlarını görmezden geldikleri şeklinde yorumlanabilir.

Hitap Şekli

Devlet ortaokulunda her iki öğretmen de öğrencilerine, “*oğlum, kızım ya da isimleriyle*” hitap etmektedirler. Özel ortaokulda ise sınıfın birinde kız ve erkek öğrencilere isimleriyle hitap edilmiş, diğer sınıfta ise ayrıca “*arkadaşlar*” şeklinde hitap etmişlerdir.

Öğretmenlerin sınıfta oluşan iklime göre öğrencilere hitap ettikleri düşünülebilir. Bu bağlamda okullar arasında çok fazla bir farklılık görülmektedir. Fen Lisesinde erkek öğretmenler öğrencilere daha samimi (arkadaşlar, gençler ve isimleri gibi) ifadeler kullanırken, kadın öğretmen her iki öğrenci grubuna da isimleri ile hitap etmişlerdir. Bu durumda da öğretmen ve öğrenci arasında sıcak bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Anadolu liselerinde öğretmenler (beyler, abla, sen, gençler vb.) hitaplarla cinsiyet ayırımı yapmaksızın öğrencilere hitap etmektedirler. Sadece kız öğrencilere hitap ederken sanki biraz daha dikkatli davranıldığı düşünülebilir.

Sosyal Bilimler Lisesinde kadın öğretmenin, İmam Hatip Lisesinde ise erkek öğretmenin öğrencilerine isimleriyle hitap ettikleri, diğerlerinin ise isimlerinin yanı sıra arkadaşlar, gençler gibi ifadeler de kullandıkları gözlenmiştir.

Özel liselerde de sonuç yukarıdakilere paralel çıkmıştır. Öğretmenlerin öğrencilerine isimlerinin yanı sıra, gençler, arkadaşlar, yakışıklı, güzel kız gibi öğrenciyi onurlandıracak hitap şekillerini kullandıkları gözlenmiştir.

Üniversitede öğretmenler öğrencilerine cinsiyet ayırımı yapmaksızın “*sen, gençler, özel isimleriyle*” hitap etmekte, hitapta sıcaklıktan ziyade resmi atmosfer gözlenmiştir.

Okulların tümü ele alındığında hitap şekilleri açısından okullarda bir cinsiyet ayırımı yapılmadığı ya da cinsiyetin öğretmenlerin hitap şeklinde belirleyici bir etken olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Derse Katılım

Devlet ortaokulunda erkek öğretmenin sınıfında öğrencilerin yarıya yakını derse katılmışlardır. Kadın öğretmenin sınıfında ise, özellikle kız öğrenciler olmak üzere öğrencilerin üçte birisi derse katılmışlardır. Özel ortaokulda da özellikle kız öğrenciler erkek öğrencilerden çok daha fazla derse katılmışlardır. Özel ortaokulda derse katılım oranı devlet ortaokulundan daha yüksek gözlenmiştir.

Derse katılım konusunda alandaki araştırmalar bu araştırmayı destekler nitelikte görülmektedir. Öğrencilerin hemen hemen yarısı derse katılmışlardır. Fen liselerinde kız öğrencilerin erkeklere oranla daha çok derse katıldıkları gözlenmiştir. Kız öğrencilerin kadın öğretmenin dersinde

erkeklerle oranla daha az derse katılmış olması sanki bir ayırımı düşündürebilir ama bunun daha çok araştırmayla desteklenmesinde yarar vardır.

Anadolu liselerinde ise derse ya da öğretmene göre derse katılım oranı değişmektedir. Bunun yanı sıra kız öğrencilerin katılımı erkek öğrencilere göre daha fazladır. 1. Anadolu lisesinde Türkçe ve Tarih derslerine katılım oldukça yüksek bulunmuştur, bir başka ifadeyle, neredeyse sınıftaki öğrenci sayısı kadar bazen de daha fazla derse katılım gerçekleşmiştir. Bir başka yönü de sözel derslere katılımın sayısal derslerden daha fazla olduğudur. Bu durumu yorumlarken öğretmenin öğretim sürecindeki becerileri ile iletişim becerisi göz ardı edilmemelidir.

Sosyal Bilimler ve İmam Hatip Lisesinde derse katılım konusunda kız öğrenciler erkek öğrencilerin çok önündedir. Bu okullarda elde edilen bir başka sonuç da, kadın öğretmenlerin dersine başta kız öğrenciler olmak üzere öğrencilerin daha fazla katıldıkları gözlenmiştir.

Özel liselerde de kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazla derse katılmışlardır. Derse katılan erkek öğrenciler kız öğrencilerin yarısı kadar bile derse katılmamışlardır.

Üniversitede gözlem yapılan dersler özellikle katılımı gerektiren bir ders olmasına rağmen beklenen katılım gözlenmemiştir. Özellikle sınıfın birisinde katılım çok düşük gözlenmiştir ancak katılımda cinsiyet farkına rastlanmamıştır.

Okulların tamamı dikkate alındığında, kız öğrencilerin derse katılımlarında erkeklerle oranla belirgin bir fazlalık vardır. Ancak derse katılımın yeterli olduğunu söylemek bu verilerle mümkün değildir.

Araştırmada cinsiyet değişkeninin sınıf içi iletişimde belirleyici rolü olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir.

Erkek öğrencilerin derse az katılmalarının sebepleri farklı araştırmalarla ele alınmalıdır. Ayrıca derse katılımların diğer değişkenlerle ilişkilerini de ele almakta yarar vardır.

KAYNAKLAR

- Aronson, A., & Kimmel M. S. (2004). Men and Masculinities: A Social, Cultural and Historical Encyclopedia. *ABC-CLIO, Inc.*, 152.
- Brophy, J. E., & Good T. L. (1974). Teacher-Student Relationships: Causes and Consequences. New York: Holt, Rineheart and Winston, 400.
- Fennema, E., Peterson, P. L., Carpenter, T. P., & Lubinski, C. A. (1990). Teachers' attributions and beliefs about girls, boys, and mathematics. *Educational Studies in Mathematics*, 21, 55-69.
- Gelbal, S. (2008). The Effect of Socio-Economic Status of Eight Grade Students On Their Achievement in Turkish. *Eğitim ve Bilim*, Cilt 33, Sayı 150.
- Jones, K., Evans, C., Byrd, R., Campbell, K. (2000) Gender equity training and teaching behavior. *Journal of Instructional Psychology*, 173-178
- Jones, M. (1989). Gender bias in classroom interactions. *Contemporary Education*, 60, Summer, 216-22.

- Jones, M. G. and T.M. Gerig. (1994). Silent 6th-Grade Students Characteristics, Achievement, and Teacher Expectations, *Elementary School Journal*. 95, 2: 169-182.
- Reid, D. K. (2001). Montague and Rinaldi and Meltzer, Katzir-Cohen, Miller and Roditi: A Critical Commentary. *Learning Disability Quarterly*,
- Yewchuk, C. (1992). Gender Issues in Education Sage 1992 6th Canadian Symposium, 192.